

GRIVASTI SKAKAČ (*Ammotragus lervia*) MORFOLOŠKO, BIOLOŠKE I EKOLOŠKE OSOBINE

BARBARY SHEEP (*Ammotragus lervia*)
MORPHOLOGICAL, BIOLOGICAL AND ECOLOGICAL PROPERTIES

Ivan TOLIĆ*

SAŽETAK: Autoru ovoga članka je uz ostalo namjera, radi morfoloških, bioloških i ekoloških osobina, animirati grivastog skakača i tu životinjsku svojtu predložiti za uvođenje u prirodu na području Republike Hrvatske. Prvi pogled na zoogeografsku kartu Hrvatske i svijeta govori da divljač obitava u staništima različitih geografskih širina, različitih klimatskih uvjeta, vrsta tla i u područjima s različitim vegetacijskim oblicima. Divljač gospodarski obogaćuje i estetski oplemenjuje prostor. Vanjski izgled tijela divljači privlači posebnu pozornost, pa nije čudo što su mnoga naša lovišta vrlo atraktivna i postaju ili su postala prava turistička meka za ljubitelje prirode, a lovcima se istodobno pruža ugođaj uzgoja i lova divljači. Iako se područje Hrvatske u faunskom pogledu svrstava u najznačajnije dijelove Europe, ipak, kada je riječ o divljači, uočava se sve veća potreba za očuvanjem autoktonih vrsta i povećanjem njenih populacija.

Uz određeni rizik, pojedinci izražavaju želju uvođenja stranih svojti u prirodu na područje Republike Hrvatske, a sve s namjerom da se poboljša lovna ponuda i da određenom području odnosno lovištu povećavaju atraktivnosti i vrijednosti. Namjera i želja za uvođenje grivastog skakača u lovišta priobalja i otoka hrvatskog Jadrana traje već dulje vrijeme.

Grivastom je skakaču pradomovina Atlas gorje, odnosno države Sjeverne Afrike koje okružuju to gorje. Zbog velikog izlovljavanja, nestao je s mnogih područja njegove pradomovine, ali je već udomljen na nekim lokalitetima SAD-a, Južne Afrike i Španjolske, a u Hrvatskoj se u manjem broju uzgaja u ograđenom prostoru na Hvaru (Jelsa), na Mosoru (zaseok Gornji Dolac), Bisku i na otočiću Tijat kod Šibenika.

U ograđenom prostoru grivasti skakač pokazao je veliku vitalnost i reproduktivnu mogućnost, skromnost u hrani i vodi, otpornost na bolesti i parazite. Odgovara mu krševit teren i vrlo je vješt u svladavanju hridi i kamenjara.

Ključne riječi: grivasti skakač, grivasta ovca, preživač, šupljorožac, dvopapkar, Atlas gorje, unošenje, SAD, Južna Afrika, Španjolska, Hrvatska, Hvar, Mosor, Tijat, namnožio, ugrožava.

UVOD

Grivasti skakač (*Ammotragus lervia*) je životinjska vrsta kojoj je pradomovina relativno usko geografsko

područje država sjeverne Afrike uz Atlasko gorje. Malo je raširen u svijetu. Uz to, što su grivastom skakaču vrlo atraktivne morfološke osobine, a u lovnom svijetu je mnogo tražen, ipak u lovnom gospodarstvu još uvijek nije dovoljno zastupljen.

* Ivan Tolić, dipl. ing. šum., Hrvatske šume d.o.o., UŠP Split

Grivastog skakača (*Ammotragus lervia*) Englezi nazivaju: Barbary Sheep; Nijemci: Mahnen Schaf ili Mahnenspringer; Francuzi: Mouflon a Manchettes. Dakle, izvedenica imena te ovce je iz njenog podrijetla ili po morfološkim i fizičkim osobinama. Tako je njen hrvatski naziv grivasti skakač dobiven po karakterističnoj grivi i hitrim pokretima te velikim skokovima u prostoru.

Prema Brehm-ovoj enciklopediji, Brehm je prije stotinu godina opisao osnovne osobine grivaste ovce i naširoko s oduševljenjem donosi priču o zahtjevnosti lova te divljači u njejoj domovini – Atlas gorju, pa već tada predlaže unošenje u gorja Njemačke. Nijemci je nisu unijeli u svoja gorja, ali su to učinili Amerikanci i Španjolci, pa se sada cijeni da je ta vrsta najzastupljenija u SAD-u, gdje je i najatraktivnija divljač od takozvanih egzota. Spada u šupljorošce i ima snažne rogove, osobito mužjak, pa su zanimljivi kao trofej. Mužjaci već u četvrtoj godini postignu težinu i do 90 kg, a rog im je dužine 70 cm. Ipak, punu trofejnu vrijednost postiže u šestoj odnosno sedmoj godini s dužinom roga oko 90 cm i tjelesnoj težini do 150 kg. (slika 1.). Budući da je te divljači malo, vrlo je tražena i cijenjena kao trofej, a meso joj je vrlo ukusno.



Slika 1. Visokotrofejni mužjak grivastog skakača u ograđenom prostoru (starosti 5 god.)

(Foto: S. Olujić)

MORFOLOŠKE I BIOLOŠKE OSOBINE

Grivasti skakač spada u red papkara, podred preživača, porodicu goveda, rod ovaca. Zbog morfološkog izgleda mnogi tu životinjsku vrstu svrstavaju u koze. U zoologiji se svrstava kao spona između ovce i koze, a više kao vrsta koza pa se naziva ružnim imenom – lažna ovca. Izraženost mirisnih žlijezda na unutrašnjoj strani repa, nedostatak žlijezda među papcima te građa kostiju svrstava ih u vrstu koza, iako je sastav bjelancevina puno više sličan ovčijem.

Paradoksalno je također, da se grivasti skakač u zoološkim vrtovima pari samo s ovcama, pri čemu pokazuje ritualno ponašanje borbe divljih ovaca. Obično su divlje ovce obilježene žljezdama na preponama, iznad očiju i na papcima, a najčešće na sva četiri jastučića. Nemaju mirisne žlijezde kod repa. Koze imaju mirisne žlijezde kod repa, a samo malo vrsta koza imaju na papcima na prednjim jastučićima. Lubanja je vjerovatno kroz evoluciju prožeta vrlo poroznim stanicama, kako bi se ublažili frontalni sudari ovnova u borbi.

Tjelesna težina – mužjaka 120–150 kg, ženke 70 kg; duljina tijela s glavom 155–165 cm; duljina repa 20–25 cm; visina leđa – mužjaka 100–110 cm, ženke 90–100 cm. Grivasti skakač je šupljorožac i ima jake rogove duljine – mužjaka do 85 cm, ženke do 50 cm (slika 2.).

Na gornjem dijelu vrata ima oštru dlaku – grivu, koja je nešto dulja od ostale dlake na tijelu, a na do-



Slika 2. Grivastog skakači u ograđenom prostoru različite dobne i spolne strukture

(Foto: I. Tolić)

njem dijelu vrata od grla do gornjeg dijela prednjih nogu ima duge guste dlake. Dlaka mu je žuta do pšenično žuta. Zimska dlaka je nešto tamnija od ljetne. Mladunci u početku imaju žutosivu boju.

Prema dostupnoj literaturi, prosječno živi 12 godina, a najdulje doživi 24 godine starosti. Parenje je u jesen. Ženka nosi (bređost) 154–161 dan i ojanji 1–2, a vrlo rijetko tri janjeta. Mladunčad nakon janjenja potpuno su razvijena i nakon par sati mogu pratiti majku preko svih prepreka. (slika 3. i 4.). Ženka već nakon prve godine starosti postaje spolno zrela.



Slika 3 i 4. Ženke grivastog skakača s mladuncima (po dva) stari tjedan dana



(Foto: I. Tolić)

Zapažanja u ogradni na Hvaru – Jelsa i Gornjem Docu – Mosor (Miro-Stjepan Olujić i Rade Mrčelić): Grivasti skakač dobro podnosi ograđeni prostor, ali je za to potrebna visoka ograda, jer lako savlada i zid do tri metra visine. U relativno maloj ogradni-oboru živi više odraslih ženki i mužjaka te janjad različite dobi. U ogradni unutar populacije vlada mir sve do vremena parenja, ali je ipak stroga hijerarhija. Parenje odražava veliku borbu mužjaka. Borbe su ponekad do smrti. U ograđenom prostoru gdje je više mužjaka različite starosne dobi, nakon sveobuhvatne borbe, dominantni mužjak pari, a ostali se skrivaju i bježe pa čak i od hranilišta kad im se približi ženka koja se pari (slika 5.). Ženka se pari najčešće dva puta godišnje. Pari se odmah 10 dana nakon janjenja, pa je tako moguće da se pari i janji dva puta u jednoj godini. U ogradni redovito ojanji i uspijeva odgojiti po dvoje mladih. U 2003. godini 5 ženki ojanjilo je 14 janjadi. Dogodio se jedan od kurioziteta kada je uzgajivač (Miro-Stjepan Olujić) iz ograde pred samo janjenje izdvojio u posebni boks jednu stariju ženku grivastog skakača, koja je ubrzo ojanjila jedno janje (prijašnjih godina uvijek dva), da bi nakon šest dana ojanjila još jedno janje, koje je ostalo živo i normalno se razvijalo. Druga zanimljivost je u istoj ogradni, kad je jedna ženka ojanjila tri janjeta, u tom slučaju, jednoj mlađoj ženki s jednim janjetom priljubila jedno od tri janjeta, koje je dojilo njeno mlijeko. Ženka se odvaja i od stada i janji u zaklonjenom prostoru. (Zapažanja uzgajivača Ivana Šimundža iz Biskoga su: ženku tijekom janjenja, dominantni mužjak uznemirava nesvakidašnjom igrom i skokovima uoko-



Slika 5. Grivasti skakači u ograđenom prostoru sklanja se ispred nepoznatih osoba

(Foto: I. Tolić)

lo, pa se događa da se jedno janje ojanji na jednom mjestu i čim se osuši ide za majkom, koja poslije nekoliko sati ojanji i drugo mladunče. Nije poznato da li su skokovi mužjaka izraz nezadovoljstva ili zaštita od predatora?). Mladunčad je nakon janjenja potpuno sposobna pratiti majku. Mogu vješto skakati po kamenim liticama i skrivaju se po škrapama, a vrlo često nalaze zaštitu kod mužjaka, pa se kreću uz njihove prednje noge. Mladuncima odmah nakon janjenja rastu rošćići. Grivasti skakač nije izbirljiv na hranu, jer jede

tako reći sve što mu se od bilja ponudi. U ograđenom prostoru jede iglice i izbojke borova (alepski, crni), izbojke čempresa, smrike, cedra, pupove i izbojke svih listopadnih grmova i stabala, a u priobalju jede i buštin. Nema veliku potrebu za pitkom vodom. Primijećuje i reagira na sve šumove i pokrete. Kad im je opasnost ili se ogradi približi neželjena životinja uz lagano glasanje – pisak, papcima udara u tlo što daje dodatne “klik-klak” tonove i grupno idu u obranu ili napadaju protivnika. Nema posebno prepoznatljivo glasanje (blejanje i sl.). Dulje vrijeme provodi pod stijenama, a najčešće zauzima škrape zaštićene od vjetra. U uzgajalištu grivasti skakač nema neugodnih mirisa. Nema pojave nekih oboljenja, a nisu uočeni vanjski nametnici ni unutarjni paraziti.



Slika 6. Mužjak grivastog skakača uzima zrnatu (kukuruz) hranu postavljenu u škrapu na kamenu

(Foto: I. Tolić)

Ponašanja grivastog skakača na otvorenim prostorima

Grivasti skakač u pradomovini obitava na prostorima visokoplaninskih goleti i kamenjarima te kamenitim dijelovima Sahare, oskudnim hranom i vodom. Procjena brojnog stanja nije utvrđena. Živi u skupini malih obitelji. Hrani se travama i lišćem grmova i niskih stabala. Planinski masivi sa strmim liticama i sipinama grivastom skakaču osiguravaju sigurnost i sklonište od predatora. Zahvaljujući snažnim nogama, na nepovoljnim terenima kreće se brzo i sigurno, pa im

takav način života omogućuje da su teže dostupni predatorima (u pradomovini je leopard). Druga bitna osobina tih životinja u borbi za opstanak, pa i uvođenje u nove prostore je skromnost u prehrani i obitavanje u vrletima (niše), koje ostalim papkarima nisu dostupne. Ženka se janji u škrapama ili pećinama, gdje se sklanja od predatora i uznemiravanja mužjaka iste vrste.

Nikada se tu životinjsku vrstu nije pokušalo pripitomiti kao domaću stoku, iako po konstituciji tijela i drugim osobinama može dati mnogo mesa. Zbog toga je od pamtivjeka grivasti skakač bio lovljen. Tradicionalni način lova nije ugrožavao njegovo brojno stanje, dok se na njegovim obitavalištima nije otpočelo koristiti rudno bogatstvo, što je uvjetovalo naseljavanje velikog broja ljudi i opreme, koji su grivastog skakača prekomjerno lovili radi mesa. Iz tih razloga nakon nekoliko godina na mnogim područjima njegove pradomovine bio je potpuno ugrožen.

U SAD-u i Meksiku grivasti skakač nakon introduciranja pred više desetaka godina tako se dobro prilagodio novim životnim uvjetima, da se namnožio do te mjere da ga smatraju “štetočinom”, a ujedno se pokazalo da ugrožava autoktonu američku vrstu *Ovis canadensis nelsoni*. Činjenica da se grivasti skakač prilagodio novim životnim uvjetima, a uz to ako nema prirodnih predatora, bilo je za očekivati da će se namnožiti do te mjere da će u prirodi praviti određenu štetu i na taj način potiskivati druge životinjske vrste. Ista pojava događa se u prirodi s bilo kojom drugom vrstom, ako se prekine hranidbeni lanac. Stoga treba znati cilj unošenja nove vrste u prirodu i redovito voditi kontrolu zadanog cilja. Ako se neka vrsta divljači unosi u lovište radi poboljšanja lovnog fonda, u tom se slučaju načinom odstrela podupire ili reducira njeno brojno stanje. Na području Hrvatske nema posebnih iskustava, osim s otoka Tijat, na kojemu je krivolov grivastog skakača posve uništio, a muflonska divljač se dobro održala. Na planinu Mosor i istoimeno lovištu, koje je po prirodi izolirana cjelina, grivastog skakača su iz ograde nasilno ispustili, a praćenja su pokazala da su dva grla uništena krivolovom, a da se šest grla zadržava u stadi na širem lokalitetu. U tom lovištu je prije tri godine ispuštena muflonska divljač kojoj je vuk ubrzo prepolovio brojno stanje.

ZAKLJUČAK

1. U svojoj pradomovini Atlas gorju, grivasti skakač (*Ammotragus lervia*) živi slobodno u prirodi i zbog skromnih zahtjeva glede uvjeta života uspijevao se održati i u surovim uvjetima. Nema mnogo predatora, osim leoparda, ali zbog fizičkih osobina nije lak plijen ni toj zvijeri.
2. Dugo vremena okolnom stanovništvu, zbog tjelesne konstrukcije i količine mesa, ta životinjska vrsta bila je interesantna u tradicionalnom načinu lova. Takav način lova nije ugrožavao tu vrstu, ali razvoj industrije na tim prostorima kao i suvremena lovačka oprema dovela je tu vrstu do biološkog minimuma.
3. Grivasti skakač prije više desetaka godina unešen je u prirodu: Južne Afrike, SAD-a i Meksika, gdje se tretira kao lovna divljač. U Hrvatskoj se uzgaja u ograđenom prostoru na Hvaru i Mosoru. Unešen je

u prirodu otoka Tijat, ali zbog krivolova nisu postignuti očekivani rezultati. Na planinu Mosor nasilno je ispušten u prirodu te planine i održava se u stadu od šest grla. Prema odredbama Zakona o lovu ta životinjska vrsta nije uvrštena u lovnu divljač.

4. Zbog njene fizičke konstrukcije i trofejne vrijednosti ta vrsta u nekim lovačkim krugovima Hrvatske budi interes za unošenje u prirodu Hrvatske na uže izolirane lokalitete.
5. Sukladno Zakonu o zaštiti prirode zabranjeno je unošenje novih stranih divljih svojti u prirodu Re-

publike Hrvatske. Iznimno, strana divlja svojta može se uvesti samo ako je to znanstveno i stručno utemeljeno i prihvatljivo sa gledišta zaštite prirode i održivog gospodarenja, a dopuštenje na temelju izrađene studije o procjeni rizika uvođenja vrste u prirodu izdaje Ministarstvo kulture, uz prethodno pribavljeno mišljenje Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodnog gospodarstva.

LITERATURA:

Jagdlexikon/Autoren: Karl Berrens ... Gesamtbearbeitung: Gerhard Seilmeier. – 4., überatr. Aufl. – München; Wien; Zürich: BLV Verlagsgesellschaft 1987.

Jagen Weltweit – Paul Parey Zeitschriftenverlag.

SUMMARY: The goal of this article is to present Barbary sheep and propose this animal species for introduction into the wild habitats of the Republic of Croatia. The reasons for this lie in the morphological, biological and ecological properties of this animal. The zoogeographic map of Croatia and the world shows the widespread distribution of this game species across different latitudes, in different climatic conditions and soil types and a variety of vegetation forms. This animal provides both commercial and aesthetic benefits for the wildlife. The physical appearance of Barbary sheep is particularly striking: it is no wonder, therefore, that the numerous attractive hunting grounds in Croatia have become or are fast becoming a tourist Mecca for nature lovers and hunters alike. The area of Croatia ranks among the most important in Europe in terms of fauna; however, from the aspect of game management, there is a growing need to preserve autochthonous species and increase their populations.

At a certain risk, some experts advocate the introduction of foreign species in the Republic of Croatia with the purpose of improving the hunting offer and increasing the attraction and value of some hunting grounds. It has been a plan for some time now to introduce Barbary sheep into the hunting grounds on the coast and the islands of the Croatian Adriatic.

Barbary sheep originated in the Atlas Mountains and in the countries of North Africa surrounded by these mountains. Excessive hunting has caused its disappearance from many regions of its original habitat. However, it has become established in some localities in the USA, South Africa and Spain, while in Croatia a small population is being raised in a fenced area on the island of Hvar (Jelsa), on Mosor (the hamlet of Gornji Dolac), Bisak and on the islet Tijat near Šibenik.

In a fenced area these sheep have displayed high vitality and reproductive possibilities, modesty in food and water requirements, and resistance to diseases and parasites. They thrive in rocky terrain and are very skilful in mastering cliffs and wasteland.

Key words: Barbary sheep, Barbary ewe, ruminant, hollow-horned animal, artiodactyl, the Atlas Mountains, introduction, the USA, South Africa, Spain, Croatia, Hvar, Mosor, Tijat, proliferation, threatens